

1.01 UDK
329.61(TIGR):329.15(479.4)"1941/1945"
Prejeto 14. 9. 2000

Vida Deželak-Barič*

Odnos Komunistične partije Slovenije do narodnorevolucionarne organizacije TIGR med drugo svetovno vojno

IZVLEČEK

Razprava opozarja na pomembno vlogo ilegalne narodnorevolucionarne organizacije TIGR pri organiziranju OF na Primorskem ter na zadržan in previden odnos komunistov do tigrovcev. Zaradi komunistične izključevalnosti organizacija TIGR (Trst, Istra, Gorica, Reka) ni bila vključena v OF kot posebna skupina kljub njenemu dolgoletnemu odporu proti italijanskemu fašizmu. Ker je bil TIGR po množičnih aretacijah leta 1940 organizacijsko močno prizadet, so se njegovi člani v času useslovenskega protiokupatorskega upora množično vključili v OF kot posamezniki. Nekateri med njimi so postali člani KPS in prevzeli vidnejše funkcije. Čeprav je organizacija TIGR leta 1941 prenehala obstajati, pa je KPS ves čas pozorno spremljala delovanje njenih posameznih članov.

Ključne besede: TIGR, Komunistična partija Slovenije, Osvobodilna fronta slovenskega naroda, narodnoosvobodilno gibanje, Primorska

ABSTRACT

THE ATTITUDE OF THE SLOVENIAN COMMUNISTS TOWARDS THE REVOLUTIONARY ORGANIZATION 'TIGR' DURING THE SECOND WORLD WAR

The paper emphasizes the important role of the underground revolutionary organization TIGR (Trieste, Istria, Gorizia, Reka) in organizing the National Liberation Front in Primorska, and shows the reservations and caution of the Communist Party of Slovenia with regards to the TIGR members. Exclusivity of the Communists prevented the TIGR from being integrated into the LF as a group in its own right, in spite of its years-long resistance to Italian Fascism. When the TIGR organization had become severely weakened as a result of numerous arrests of its members in 1940, many of its remaining members joined the LF as individuals. Some of them became the Communist Party members and were even given prominent posts. Although the TIGR ceased to exist in 1941, the CPS continued to carefully monitor the activities of the organization's former members.

Key words: TIGR (Trieste, Istria, Gorizia, Reka=Fiume), Communist Party of Slovenia, National Liberation Front of Slovenia, National Liberation Movement, Slovenian Litoral

* Dr., asistentka doktorica, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1

Čeprav je bilo o zgodovini narodnorevolucionarne organizacije TIGR že mnogo napisanega s strani zgodovinarjev, pripadnikov te organizacije in drugih piscev, ostajajo nekatera vprašanja v zvezi z njo še neraziskana, nerazčiščena, predmet različnih interpretacij, posamezna dejstva pa včasih tudi neustrezno poudarjana ali celo zamolčana. Neizpodbitno pa je, da je v zgodovinopisju in širše prepričljivo prevladala ocena o narodnorevolucionarni organizaciji TIGR kot prvi dejavni antifašistični organizaciji v Evropi, čeprav nekateri tudi tej oceni oporekajo.

V pričujočem prispevku želim opozoriti na nekaj vprašanj, ki zadevajo razmerje med tigrovci in komunisti, s poudarkom na vojnem obdobju, kakor: kolikšno je bilo prisotno povezovanje tigrovcev s komunisti oziroma obratno, zakaj organizacija TIGR ni postala ena izmed skupin v Osvobodilni fronti, kakšen je bil odnos slovenskih komunistov do tigrovcev med drugo svetovno vojno, kakšen je prispevek TIGR-a pri organiziranju osvobodilnega boja v okviru Osvobodilne fronte pod vodstvom Komunistične partije Slovenije na Primorskem itd.

* * *

Potem ko je italijanski fašizem uničil javno organiziranost slovenske narodne skupnosti na Primorskem, se je boj za narodni obstoj za desetletje in pol preselil v ilegalno. Eno izmed pomembnih organizacijskih jeder ilegalnega vodenja protifašističnega odpora je bila poleg krščanskih socialcev in Komunistične partije Italije organizacija TIGR. Njen cilj je bil: "z vsemi sredstvi boriti se proti fašizmu, propagirati obvezno učenje slovenščine v družinah, preprečevati vstopanje mladine v fašistične organizacije, v vseh pogledih delovati za osvoboditev Primorske izpod tujega jarma. (...) V primeru vojne med Italijo in Jugoslavijo organizirati in voditi gverilo za hrbtom italijanske vojske." Končni in poglobljen cilj je bil priključitev Primorske in Istre k Jugoslaviji.¹ Organizacija je z nastopom druge svetovne vojne in z odločitvijo slovenskega naroda, da se upre nacifašizmu, nedvomno prispevala bogato izkušnjo k uporništvu celotnega slovenskega naroda in predstavljala moralno-politični imperativ narodovega odzivanja v razmerah njegove ogroženosti.

Opazna skupna značilnost TIGR-a in vodilne sile protiokupatorskega odpora slovenskega naroda, t.j. Komunistične partije Slovenije, je bila prav bogata izkušnja dolgoletnega ilegalnega delovanja, ne gre pa prezreti tudi njune usmerjenosti k radikalizmu. S tega stališča sta bili organizaciji precej skladni in bi bilo logično, da bosta po okupaciji Jugoslavije združili moči in na osnovi njunega že izpričanega protifašizma bojevali ta boj skupno naprej. To bi bilo še toliko bolj umevno, ker je TIGR svojčas bil v ljudskofrontnem zavezništvu s Komunistično partijo Italije in je torej bil upoštevanja vreden subjekt protifašističnega odpora med italijanskimi komunisti. Nenazadnje je pet upornikov protifašistov (štirje tigrovci in en komunist), obsojenih na drugem tržaškem procesu decembra 1941 na smrt,² najbolj neposredno izpričalo zavezništvo tigrovcev in komunistov v protifašistični fronti.

¹ Milica Kacin-Wohinz: Prvi antifašizem v Evropi. Primorska 1925-1935. Koper 1990, str. 215, 218.

² Lavo Čermelj: Med prvim in drugim tržaškim procesom. Ljubljana 1972, str. 145, 170.

Toda KPS v matičnem delu Slovenije je že pred vojno imela zadržan oziroma odklonilen odnos do tigrovcev, katerega se ni bila sposobna osvoboditi niti v

spremenjenih razmerah, ki so nastale z odločitvijo za upor proti okupatorju, čeprav je še zlasti na začetku zavezniške nujno potrebovala.

Odnos vodstva partije do tigrovcev npr. opisuje Miha Marinko takole: "Na Primorskem je pod italijansko okupacijo delovala tudi tajna organizacija TIGR. V njej so bili zavedni domoljubni Slovenci in baje tudi komunisti, vendar mi iz Ljubljane, vsaj kolikor jaz vem, nismo imeli z njimi zvez. Njihov patriotizem so izkoriščali vrhovi za špijonske službe raznih zahodnih velesil. Vodstvo TIGR je bilo v Ljubljani. Toda nad tem patriotskim vodstvom so izvajali pokroviteljsko vlogo znani framazonski meščanski krogi, ki so bili sovražno razpoloženi do komunistov."³ Iz te navedbe je razvidno, da je bilo za komuniste nesprejemljivo predvsem tigrovske vodstvo, in to zaradi njegove povezanosti z zahodnimi obveščevalnimi službami ter jugoslovanskimi meščanskimi krogi.

Odnosi, kakršni so se oblikovali med tigrovci in slovenskimi komunisti v času druge svetovne vojne, so vsekakor globoko koreninili v predvojnem obdobju. Na eni strani se je tigrovska dejavnost zlasti v drugi polovici tridesetih let opazno prepletala s komunistično. V Italiji je prišlo konec leta 1935 celo do sklenitve akcijskega sporazuma med Komunistično partijo Italije in narodno-revolucionarno organizacijo TIGR v okviru uresničevanja kominternine ljudskofrontne politike.⁴ To je bil izreden sporazum, saj je bil edini, ki ga je KPI sklenila z neko meščansko nacionalistično organizacijo pred drugo svetovno vojno.⁵ Vidno vlogo v povezovanju tigrovskega in komunističnega gibanja pa je kasneje odigral vodilni primorski komunist Pino Tomažič, ki je bil v neposredni zvezi z enim od vodilnih tigrovcev, Danilom Zelenom.⁶ V tem idejnopolitičnem prepletanju se je značaj TIGR-a postopoma preusmerjal iz izrazito nacionalističnih osnov proti levičarskim ali celo komunističnim osnovam. Kakor v dvajsetih, so se tudi v tridesetih letih posamezniki ali pa kar cele tigrovske organizacije povezovale s komunisti in obratno,⁷ posamezni tigrovci so vstopali v KPI in tako vnašali v komunistično organizacijo izrazitejša nacionalna gesla in stremljenja.

Drugače kakor v Italiji so se v ljudskofrontnem obdobju razvijali odnosi med jugoslovanskimi (slovenskimi) komunisti in tigrovci, ki so kot emigranti živeli v Jugoslaviji. Za Jugoslavijo je značilno, da se v njej ljudska fronta ni udejanila v klasični obliki koalicije delavskih in meščanskih strank, temveč bolj kot združevanje množic na protifašistični ter demokratični osnovi, in KPJ organizacije TIGR

³ Miha Marinko: Moji spomini. Ljubljana 1974, str. 254.

⁴ *Pakt o enotni akciji Komunistične partije Italije in narodno-revolucionarnega gibanja Slovencev in Hrvatov Julijske krajine*; glej Milica Kacin-Wohinz: Iz arhiva Komunistične partije Italije o akcijskem paktu med KPI in narodno-revolucionarnim gibanjem Slovencev in Hrvatov Julijske krajine december 1935-marec 1936. Goriški letnik, 9, Nova Gorica 1982, str. 118-120. (dalje Milica Kacin-Wohinz: Iz arhiva KPI), str. 102.

⁵ Milica Kacin-Wohinz: Iz arhiva KPI.

⁶ Vid Vremec: Pino Tomažič in drugi tržaški proces 1941. Koper-Trst 1988, str. 220.

⁷ Med najizrazitejše tovrstne primere sodi komunistično-tigrovska skupina iz Ocizle in Klanca. Glej Karlo Kocjančič: Komunistična-tigrovska skupina iz Ocizle in Klanca. Primorska srečanja, 2000, št. 225.

ni vključila v ljudskofrontno gibanje, čeprav so obstajali stiki med posameznimi komunisti in tigrovci.⁸

Pri razčlenjevanju odnosa slovenskih komunistov do tigrovcev, kakršen se je izrisoval med drugo svetovno vojno, je torej treba upoštevati dvoje različnih stanj, ki sta se vzpostavili že med obema vojnama, se pravi razmere tako na Primorskem kot v jugoslovanskem delu Slovenije. Kar zadeva vprašanje notranjega stanja v tigrovski organizaciji v tem obdobju je znano, da je bila organizacija na Primorskem tako kadrovske kot organizacijsko močno prizadeta in organizacijsko razrahljana po množičnih aretacijah v letu 1940. Predvsem je bilo usodno, da je ostala organizacija brez vodstva, zaradi česar tudi preostalo članstvo na terenu v odločilnem trenutku vzpostavljanja organizacijsko-političnih temeljev Osvobodilne fronte na Primorskem ni moglo izraziti svojega potenciala. Takšna situacija je partiji nedvomno šla na roko. Kljub dejstvu, da je bila organizacija močno prizadeta, pa to še ne pomeni, da je povsem prenehala obstajati.

Zato se kot pomembno vprašanje s področja odnosov KPS do TIGR-a upravičeno zastavlja vprašanje, zakaj TIGR ni bil vključen kot samostojna skupina v vseslovensko Osvobodilno fronto, zaradi česar je prenehala njegova skupinska individualnost. Odgovore je treba iskati najbrž v več smereh: v dejansko težkih razmerah v sami tigrovski organizaciji v odločilnem letu 1941, ko se je izgrajevala organizacija OF širom po Sloveniji ter so bili vzpostavljeni njeni temelji tudi na Primorskem; v komunistični izključevalnosti in nezaupanju predvsem do vodilnih tigrovcev; v podjetnosti komunistov itd.

Tesno s tigrovsko organizacijo je povezan tudi odnos do primorskih emigrantov nasploh v Jugoslaviji. Le-ti so bili pred vojno povezani v številnih emigrantskih društvih, v katerih so delovali tudi tigrovci. Tisoči primorskih emigrantov v jugoslovanskem delu Slovenije so bili že zaradi lastne usode nujno trdno protifašistično pa tudi protiitalijansko opredeljeni. To je bil njihov skupni imenovalec, ki jim je dajal značaj posebne družbene skupine, ki je bila nedvomno dovzetna za protiokupatorski odpor. Zato bi še zlasti glede na način oblikovanja Osvobodilne fronte v samem vrhu, se pravi s pritegovanjem zelo heterogenih skupin v začetnem obdobju, pričakovali, da bodo tudi primorski emigranti sestavljali posebno skupino oziroma imeli lastno predstavništvo v vodstvu OF. Vendar se to ni zgodilo.

Takšno pričakovanje temelji na praksi, kakršno je OF sama uveljavila. Analiza frontnih skupin, ki so bile precej različne po politični preteklosti, ideološki usmeritvi in številu članov, nas ob iskanju odgovora na vprašanje, zakaj primorski emigranti (s tem pa posredno tudi tigrovci) niso uvrščeni med skupine Osvobodilne fronte, samodejno usmeri k t.im. skupini štajerskih beguncev, ki je bila vključena v OF. Skupina je povezovala osebe, ki so zaradi nasilja nemškega okupatorja množično prebegnile s Štajerske na območje Ljubljanske pokrajine. Pripadnike štajerske skupine je predvsem povezovala težka usoda begunstva, globoka nacionalna prizadetost in hudi eksistencialni problemi; vse to naj bi jim organizacija lajšala in obenem vlivala vero v bodočnost.⁹

⁸ Alenka Nedog: Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941. Ljubljana 1978, str. 21-23.

⁹ Makso Šnuderl: Štajerski begunci v Ljubljani - ena od 18 skupin Vrhovnega plenuma OF od 1941 do 1943. Časopis za zgodovino in narodopisje, 1982, št. 2.

Politični pomen skupine štajerskih beguncev je njen predstavnik v Vrhovnem plenumu OF dr. Makso Šnuderl kasneje precej realno ocenil, ko je zapisal, da "ne moremo reči, da je bila ta skupina množična, odločilna ali posebno pomembna. Moramo pa vedeti, da si je vodstvo OF prizadevalo vključiti čim več skupin, da bi OF postala kar najbolj množična in da bi pripadniki teh skupin sprejeli temeljna načela osvobodilnega revolucionarnega gibanja. (...) Skupina ljudi z okupiranega

nemškega ozemlja je bila gotovo spodbuden del te množičnosti in politično ni bila brez pomena."¹⁰

Njihov položaj je bil torej v osnovi podoben položaju v kakršnem je živela množica primorskih emigrantov v Jugoslaviji že vrsto let med obema svetovnima vojnama. Najpomembneje pa je, da so tako Primorci kot Štajerci morali zapustiti svoje domove zaradi italijanskega fašizma oziroma nemškega nacizma, in ko sta oba zavladala nad celotnim slovenskim narodom, dobijo štajerski begunci položaj posebne skupine, Primorci pa ne. To je sicer mogoče razložiti s tem, da je bilo nasilstvo nemškega okupatorja, ki je imelo za posledico množičen beg Štajercev v Ljubljansko pokrajino, prav v trenutku snovanja OF živo občuteno, kar je pripeljalo do oblikovanja posebne štajerske skupine, medtem ko so primorski emigranti predstavljali že utečeno stanje.

Toda po drugi strani bi ustanovitev posebne štajerske skupine mogla delovati kot vzpodbuda, da se tudi Primorci organizirajo v posebno skupino. Ker se to ni zgodilo, je mogoče domnevati, da so bili posredi tudi nekateri posebni razlogi. Mednje je treba uvrstiti odklonilen odnos komunistov do vodilnih emigrantskih krogov, saj je tudi med vojno obveljala negativna podoba o primorskih voditeljih, med katerimi so bili tudi tigrovci, ki da so "zbežali v bivšo Jugoslavijo, se spajdašili z njeno gospodo, nad usodo Primorske pa prelivali krokodilske solze".¹¹

Če bi politika KPS v trenutku snovanja uporniške organizacije Osvobodilne fronte slovenskega naroda, sprva imenovane protiiimperalistična fronta, slonela na široki narodnoosvobodilni osnovi, bi na ustanovni sestanek 27. aprila 1941 poleg predstavnikov krščanskih socialistov, sokolov in kulturnih delavcev morala povabiti tudi in predvsem zastopnika organizacije TIGR. Da se to ni zgodilo po naključju, potrjuje tudi nadaljnji razvoj. TIGR namreč tudi v poznejših mesecih, ko so se v OF vključevale najrazličnejše skupine, ni bil vključen v OF, oziroma ni dobil svojega predstavnika v vrhovnem plenumu OF. To je na zunaj toliko bolj začudujoče, ker so položaj frontne skupine dobila nekatera združenja, ki so štela zelo malo članov in so bila ustanovljena nekako *ad hoc*. Med najizrazitejše tovrstne primere sodi t.i. ministrska skupina, ki je vsega skupaj štela le tri člane. Ne gre tudi prezreti dejstva, da je partija v začetnih obdobjih protiokupatorskega odpora in snovanja OF precej rada poudarjala ter dokazovala nezadržno širitev in moč OF tudi prek številnih skupin, ki da so se pridružile OF, pri čemer so ji bile dobrodošle, kot rečeno, nekatere povsem neznatne skupine. Toda tudi za takšne potrebe ni bila pripravljena vključiti organizacije TIGR. Vse to odraža previden oziroma zadržan odnos komunistov do tigrovcev.

¹⁰ Makso Šnuderl: Štajerski begunci v Ljubljani in Osvobodilna fronta. Dialogi, 1975, št. 4, str. 244.

¹¹ Slovenski poročevalec, 3. 8. 1942, št. 31, Primorski Slovenci v boju za združitev in osamosvojitve slovenskega naroda.

Ob že navedeni Marinkovi oceni in še nekaterih podobnih ocenah s strani drugih partijskih aktivistov, ki jih bomo v nadaljevanju še navedli, po katerih je organizacija TIGR opredeljena kot organizacija, ki je vključevala narodno zavedne primorske Slovence, toda s problematičnim vodstvom v službi zahodnih, imperia-lističnih velesil in jugoslovanske buržoazije, postane razumljivo, zakaj organizacije TIGR niso vključili v OF kot skupino. S takšnim vodstvom partija zaradi lastne razredne logike pač ni mogla oziroma ni bila pripravljena sodelovati.

Zastavlja pa se vprašanje, zakaj ni uporabila kakega drugega načina za pritegnitev tigrovske organizacije v OF, npr. s pridobitvijo posameznih vidnejših tigrovcev, ki so še ostali na prostosti, in ki bi potem "neproblematično" članstvo s terena popeljali pod tigrovske zastave v Osvobodilno fronto.

Vključitev TIGR-a v OF bi na politični ravni vsekakor pomembno prispevala k realizaciji programa Združene Slovenije, k čemur so partijo zavezovali tako sklepi s posveta CK KPJ maja 1941 kakor tudi ena izmed temeljnih strateških usmeritev OF, ki jih je le-ta oblikovala v *Geslih našega osvobodilnega boja* junija 1941.¹² Očitno pa je bilo tigrovske prvobornost proti fašizmu tisto moteče dejstvo, ki ga partija ni bila pripravljena sprejeti in z njim živeti. Zato tigrovskim organizacijam, kolikor jih je še ostalo na Primorskem, ni želela dajati posebnega javnega pomena, čeprav je tiho računala na njihovo podporo pri organiziranju osvobodilnega gibanja na Primorskem.

Zlasti za Primorsko je značilno, da je CK KPS od vsega začetka razvijal osvobodilno gibanje pod izrazitim partijskim vodstvom in uveljavljal enotno OF brez skupinske razpoznavnosti. Poleti 1941 je bila pri CK KPS pod vodstvom organizacijskega sekretarja Toneta Tomšiča ustanovljena celo t.i. primorska komisija, ki je skrbel predvsem za pošiljanje kadrov na Primorsko. Njeni člani so bili še Vito Kraigher, Stane Bidovec in Jožko Žiberna. Za člane omenjene komisije je značilno, da so bili vsi komunisti, pa tudi vsi Primorci.¹³ Enako velja za večino aktivistov, ki so bili nato poslani na Primorsko. V zvezi z delom te komisije je značilna navedba Ervina Dolgana, da mu je Tomšič ob odhodu na politično delo na Primorsko naročil, da lahko pridobiva pristaše tudi med člani TIGR, da pa mora biti pri pridobivanju sodelavcev "previden",¹⁴ kar spet potrjuje zadržan odnos komunistov do tigrovcev.

Stališče, kakršnega je v nadaljnjem razvoju uveljavljala KPS do tigrovcev, je mogoče označiti kot prizadevanje za njihovo minimaliziranje. Poudariti pa je treba, da takšno ravnanje slovenskih komunistov ni izhajalo izključno iz zadržanega oz. odklonilnega odnosa do tigrovcev, ampak je treba upoštevati, da so tako ravnanje omogočale konkretne razmere v tigrovski organizaciji v času nacifašističnega napada na Jugoslavijo in organiziranja oboroženega upora. V tem odločilnem trenutku je bila namreč tigrovska organizacija v vodstvenih strukturah razbita in zaradi tega kot celota močno oslABLJENA - na Primorskem so ji že drugič prizadejale odločilen udarec množične aretacije jeseni 1940, ki so dobile epilog na drugem tržaškem procesu decembra 1941, v Jugoslaviji pa prav tako aretacije in izgube zaradi drugih vzrokov leta 1941. Takšen položaj je komunistom objektivno

¹² Josip Broz Tito: Zbrana dela, knjiga 7, Ljubljana 1981, str. 31; Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 1. Ljubljana 1962, dok. 10.

¹³ Alenka Nedog: Tone Tomšič. Ljubljana 1980, str. 273-276.

¹⁴ Zbirka spominskega gradiva, hrani dr. Milica Kacin Wohinz; izjava Ervina Dolgana.

in dolgoročno šel na roko, saj jim ni bilo treba sklepati partnerstva s priznano ter izkušeno protifašistično organizacijo, s katero bi morali deliti politični vpliv in prestiž. Samo ugibati je mogoče, kako bi se odnos med tigrovci in komunisti razvijal, če tigrovska organizacija ne bi bila v odločilnem trenutku tako prizadeta.

Komunistom zato ni bilo treba neposredno odkrito zavrniti TIGR-a, govoriti je mogoče le o nekakšni posredni zavrnitvi, ki se je kazala v obliki nespodbujanja organizacijske konsolidacije in aktivizacije razbite oz. razrahljane tigrovske organizacije. Če bi bil izključni ali daleč prevladujoč cilj komunistov narodna osvoboditev, se to gotovo ne bi zgodilo. Izpričana dejavna protifašistična organizacija, kakršna je TIGR bila, bi bila za osvobodilno gibanje slovenskega naroda nedvomno precejšnjega moralnopolitičnega pomena, kar pa očitno ni bilo hotenje KPS. Le-ta je ubrala drugo taktiko: priznavala je visoko stopnjo nacionalne zavednosti, protifašističnega razpoloženja primorskih Slovencev in njihovo dolgoletno uporništvu. Toda to uporništvu je bilo prikazovano v precej nedoločni obliki, kot nekak spontan in elementaren revolt Primorcev, brez poudarjanja in izpostavljanja široke organizacije TIGR-a, ki je vodil to uporništvu.

KPS je pač bila politični subjekt, ki je v razmerah okupacije, ko so se na novo vzpostavljala politična razmerja, prva dala pobudo za ustanovitev OF in brez večjih težav dosegla priznanje prvenstva s strani ostalih zaveznikov v OF. V primeru vključitve TIGR-a v OF pa bi bilo partijsko prvenstvo ogroženo in neprepričljivo.

Zato je v odnosu do TIGR-a ubrala taktiko, ki je bila nekako v mejah med ignoriranjem in nepoudarjenim sodelovanjem z njegovimi člani. Takšno smer je napovedal že odnos do spopada treh tigrovcev na Mali gori 13. maja 1941.¹⁵ O tem spopadu glasilo OF Slovenski poročevalec, ki je približno v tistem času začelo redno izhajati, ni poročalo, je pa npr. poročalo o mezdnih bojih delavstva, o okupatorjevem ekonomskem izkoriščanju Slovenije ali pa o gostilniškem pretepu na Igu med domačimi fanti in italijanskimi vojaki, ki se je pripetil 12. junija 1941, ki niti ni zadeval OF.

To pa seveda nikakor ni pomenilo, da je bil tigrovcem otežen ali celo onemogočen vstop v osvobodilno gibanje. Iz kar številnih izjav o tem, kako so se prvi organizatorji osvobodilnega gibanja naslonili prav na dediščino TIGR-a, je mogoče reči, da je organizacija v zavesti obstajala še naprej kot posebna skupina, za katero je vodstvo osvobodilnega gibanja imelo močan namen, da jo pridobi. Toda vključevali so jih kot posameznike in ne kot člane tigrovske organizacije. Tudi vidnejši položaji so jim bili zaupani. Do njih tudi ni bilo zadržkov pri sprejemanju v članstvo KPS. Med vidnejše tovrstne primere sodi nedvomno udeleženec prvega oboroženega spopada z italijanskim okupatorjem v Ljubljanski pokrajini Ferdo Kravanja, ki je bil v KPS sprejet leta 1942 in je kasneje postal sekretar tolminskega okrožja.¹⁶

¹⁵ Borut Rutar: Tigrovci v prvem spopadu na Mali gori pri Ribnici 13. maja 1941. Koper 1996, str. 83-90.

¹⁶ Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota I (dalje ARS I), Anketni list Ferda Kravanja.

Politične poti in usode tigrovcev so bile različne. Nesporno pa drži trditev, da se jih je v času druge svetovne vojne velika večina pridružila protifašističnemu uporu pod vodstvom Osvobodilne fronte oziroma KPS.¹⁷

Nekateri so že pred vojno postali člani komunistične partije, bodisi Komunistične stranke Italije, bodisi Komunistične stranke Slovenije. Nekateri so v komunistične vrste stopili med vojno, nekateri pa po vojni. Tisti, ki so v KP stopili pred ali med vojno, so potem v času druge svetovne vojne imeli pomembno vlogo pri organiziranju upora pod partijskim vodstvom in so po svoje prispevali k brisanju identitete TIGR-a. Navedimo nekaj primerov.

Andrej Brovč se je z organizacijo TIGR povezal v začetku tridesetih let v Nemškem Rutu, emigriral v Jugoslavijo, kjer se je v Kranju vključil v emigrantsko društvo Sloga in postal leta 1939 član KPS. Po okupaciji ga je partija poslala na Primorsko z nalogo organizirati partizansko gibanje na Cerkljanskem in v Baški grapi. Pri vzpostavljanju osnov uporniške organizacije se je na začetku naslanjal predvsem na člane in sodelavce organizacije TIGR. Opravljal je pomembne politične zadolžitve in bil med drugim član ali sekretar okrožnih forumov za Tolminsko, Baško in za Vipavsko.¹⁸

Anton Dolgan je bil član skupine TIGR na območju Ilirske Bistrice, leta 1941 pa je skupaj z ostalimi tigrovci postal organizator OF na tem območju. Leta 1943 je bil sprejet v KPS in bil med vojno med drugim član okrožnih organov na območju Brkinov, Ilirske Bistrice in Pivke, komisar brigade ter odreda in bil nazadnje pritegnjen k OZN-i.¹⁹ Tudi Alojz Zidar, ilirskobistriški tigrovec (v letu 1939 naj bi iz organizacije izstopil zaradi "slab./osti/ vodstva"), ki je svoj protifašistični boj bojeval med grškimi in makedonskimi partizani, je v letu 1944 postal član komunistične partije.²⁰

Tudi Viktor Hajna, dolgoletni član TIGR-a na Postojnskem, ki je imel konec tridesetih let zveze tudi z vodilnim slovenskim komunistom na Primorskem Pinikom Tomažičem, je postal prvi organizator OF na Postojnskem in že sredi leta 1941 organiziral prvo ciklostilno tehniko OF, postal član KPS in kasneje med drugim opravljal nalogo tehnika pri POOF za Slovensko primorje ter IX. korpusu.²¹

Nekateri so se kmalu vključili v protiokupatorski odpor v matični Sloveniji. Med njimi je treba v predvsem omeniti znanega in drznega tigrovca s Postojnskega Toneta Črnača, ki je bil v emigraciji v Jugoslaviji že od konca dvajsetih let,²² dalje kraškega tigrovca in sopodpisnika pogodbe med TIGR in KPI iz leta 1936 Justa Godniča²³ ter tolminskega tigrovca Toneta Majnika,²⁴ ki so se vključili leta 1941 v Ribniško četo. Po kapitulaciji Italije je Godnič delal v vojaški obveščevalni službi na Primorskem, po vojni pa pri OZN-i, Majnik, ki je julija 1942 postal član KPS,

¹⁷ To potrjujejo do sedaj opravljene nekatere raziskave. Glej npr.: Črtomir Šinkovec: *Uporni svet pod Snežnikom*. Nova Gorica 1966; Mira Cencič: *TIGR : Slovenci pod Italijo in TIGR na okopih v boju za narodni obstoj : Kras in Vipavska dolina*. Ljubljana 1997.

¹⁸ ARS I, Anketni list Andreja Brovča, 29. 1. 1945.

¹⁹ Primorski slovenski biografski leksikon (dalje PSBL), 19. snopič, str. 551, 552; ARS I, Anketni list in življenjepis Antona Dolgana, februar 1948.

²⁰ ARS I, Anketni list Alojza Zidarja, 20. 3. 1946.

²¹ PSBL, 7. snopič, str. 526.

²² Vera Brgoč, Alenka Čuk: *Anton Črnač (1905-1984)*. Postojna.

²³ PSBL, 5. snopič, str. 440, 441.

²⁴ PSBL, 9. snopič, str. 333, 334

je kot aktivist ribniško-kočevskega okrožja padel leta 1943,²⁵ Černač pa je bil aktivist na Dolenjskem.

Nekateri tigrovci so bili ob začetku vojne po zaporih, kaznilnicah ter internacijah in so se partizanskemu gibanju pridružili po kapitulaciji Italije. Npr.: Zorko Jelinčič, ki je postal član PNOO za Primorsko,²⁶ dr. Jože Dekleva, ki se je pridružil OF v Ljubljani,²⁷ dr. Avgust Sfiligoj, ki je deloval v Goriških Brdih.²⁸

V zvezi s TIGR-om opazimo med vojno zanimivo in po svoje kontradiktorno situacijo na Primorskem, ko se je pogosto omenjal ali celo izrazito poudarjal predvojni protifašizem Primorcev, organizaciji, ki je to gibanje vodila, pa ni bilo odmerjeno ustrezno mesto. Kot da bi hoteli to krivico popraviti, predvsem pa prehiteti politične nasprotnike oz. tekmece, t.j. vse močnejšo primorsko sredino, so začeli v letu 1944 poudarjeno govoriti o predvojnem protifašizmu Primorcev.

To se je med drugim odrazilo v množičnem obujanju spomina na bazoviške žrtve in preimenovanju ene izmed primorskih brigad v "Bazoviško" aprila 1944. O Bazoviški brigadi je treba povedati, da je bila ustanovljena že neposredno po kapitulaciji Italije (1. oktobra 1943), a si takrat očitno še ni prislužila tega častitljivega imena, saj se je sprva imenovala 2. Soška brigada oziroma 18. brigada.²⁹

Po omenjenem preimenovanju je partijsko glasilo Ljudska pravica objavilo obsežen članek o bazoviških žrtvah, ki bi ga bilo mogoče uvrstiti v vrh priznanj, ki jih je partijsko in nasploh vodstvo osvobodilnega gibanja o predvojnem protifašizmu primorskih Slovencev izreklo v času druge svetovne vojne, če ne bi bilo izrečeno z določenim namenom in omejitvijo. V njem je poudarjen osamljen - kar lahko razumemo tudi kot prvi - boj primorskih Slovencev proti fašizmu pred drugo svetovno vojno, bazoviškim žrtvam pa je bilo priznано, da so padle "za slovensko in človečansko stvar". Zatem pravi, da je enako odločitev kot bazoviški junaki pred leti sprejel tudi slovenski narod pod vodstvom OF leta 1941, ter ugotovi: "Bazoviški junaki so bili naši učitelji, naša prednja straža. Povezali so Tolminski upor v preteklosti in pokazali pot, ki jo hodi danes ves slovenski narod vseh pokrajin že tri leta." Ob tem pa ni niti omenjeno, da so ti protifašisti pripadali neki povsem konkretni organizaciji, jo vodili in tudi na organiziran način delovali ter širili protifašistični boj; tega priznanja partija ni zmogla. Pomenljiv pa je zaključek, v katerem je rečeno, da je OF "edini dedič vseh velikih kulturnih izročil naše preteklosti, vseh junaških podvigov slovenskih sinov. Zato nosijo slovenske brigade zgodovinska imena prvih borcev za našo svobodo. Med njimi bo SNOUB "Bazovica" ostala kot simbol junaštva primorskih Slovencev."³⁰ Z zahtevo po izključni "dedni pravici" vsega tistega, kar je tigrovsko gibanje ustvarilo, pa je bilo še dodatno v veliki meri razvrednoteno spredaj izrečeno priznanje, saj je očitno, da je bilo izrečeno z nekim drugim namenom, tj. z namenom prepričati, da tudi primorska sredina utemeljuje svoj aktualni antifašizem na predvojnem antifašizmu.

²⁵ Okoliščine njegove smrti niso povsem pojasnjene. Po mnenju nekaterih naj bi bil zahrbtno umorjen zaradi domnevnega četništva, vendar dokazov ni. Glej Alojz Zidar: TIGR v boju za domovino. Koper-Nova Gorica 1995, str. 133, 134.

²⁶ PSBL, 7. snopič, str. 583; Tone Ferenc: Ljudska oblast na Slovenskem 1941-1945, knjiga 3. Ljubljana 1991, str. 324, 328.

²⁷ Borut Rutar: Dr. Jože Dekleva. Koper 1999. Tu opozarjam na tendenciozno pisanje glede Deklevovega delovanja v t.i. demokratični OF v Ljubljani, t.j. v OF brez komunistov.

²⁸ PSBL, 14. snopič, str. 340.

²⁹ Franjo Bavec-Branko: Bazoviška brigada. Ljubljana 1970, str. 46, 248, 249.

³⁰ Ljudska pravica, 12. 6. 1944, št. 9, Bazoviški junaki.

Množično so obujali spomin na bazoviške žrtve septembra 1944, tj. ob obletnici ustrelitve Marušiča, Bidovca, Valenčiča in Miloša. Ob tej priliki je glasilo Osvobodilne fronte Slovenski poročevalec med drugim zapisalo: "Leta 1930. so se dvignili med nami štirje primorski fantje: BIDOVEC, MARUŠIČ, MILOŠ in VALENČIČ, štirje primorski fantje, in izpovedali pred vsem narodom in svetom in z dejanjem potrdili, da je za pridobitev svobode treba znati žrtvovati tudi svoje življenje. (...) Streli, sproženi 6. septembra 1930 na Bazovici, niso ubili teh štirih fantov, vzorov ponosnega in samozavestnega Slovenca, spomin nanje bo vedno živel v slovenskem narodu. Nam pa je ob njih smrti postalo jasno, da si bomo svobodo le priborili."³¹ Tudi iz tega zapisa je razvidna težnja po zamolčevanju

organizacije. Članek s podobno intenco je napisal dr. Joža Vilfan za Partizanski dnevnik, ki pa govori celo le o "nagonskem odporu".³²

V ta čas spada tudi nastop dr. Aleša Beblerja na partijski konferenci v Semiču maja 1944.³³ Ko je razpravljal o smelem pritegovanju novih članov v KPS in t.im. dviganju kadrov na Primorskem, je med drugim dejal: "Nikakor se nismo pri tem ozirali na socialni položaj, pač pa smo postopali zelo širokogrudno z ozirom na prejšnje politične nazore teh tovarišev. Če je bil preje v kakršnikoli organizaciji, tako na primer v skupinah nacionalističnih teroristov, Marijini družbi ali ljudi, ki so bili anglofilsko nastrojeni, vse te smo smelo pritegnili v svoje vrste. Danes imamo primer na Primorskem, ko je sekretar OK enega največjih okrožij bivši znan aktivist v nacionalistični teroristični organizaciji.³⁴ Primerov tovarišic, članic OK, ki so bile pred dvema letoma še v Marijini družbi, ne bi mogli prešteti." Tudi iz te diskusije je razvidno, da so takrat imeli tigrovce za nacionalistične teroriste, pomenljivo pa je tudi skupno uvrščanje tigrovcev, Marijine družbe in anglofilov. Obe oznaki, "nacionalističen" in "terorističen", sta imeli v partijskem izrazoslovju oz. pojmovanju seveda negativen predznak. Vendar ne v tolikšni meri, da partija tigrovcev ne bi bila pripravljena vključiti v OF in jih sprejemati v KPS in jim zaupati odgovorna mesta - toda le kot pristašem OF in KPS.

Ob nesporni komunistični težnji po monopolizaciji osvobodilnega gibanja in instrumentalizaciji le-tega v korist revolucionarnega programa pa je pri analizi odnosov med komunisti in tigrovci treba izhajati tudi iz dejanskega stanja v tigrovski organizaciji v času organiziranja oboroženega upora slovenskega naroda. Pri organiziranju protifašističnega upora opazimo izrazito pobudo komunistov. Le-ti so v svoji jasno začrtani strategiji začeli načrtno organizirati osvobodilno gibanje na večinskem delu slovenskega etničnega ozemlja, tudi na Primorskem. Komunistična pobuda se je v nadaljnjem splošnem razvoju slovenskega osvobodilnega gibanja materializirala v nedosegljivo prednost. Seveda so bile razmere na Primorskem leta 1941 bistveno različne od razmer v ostalih, pravkar okupiranih slovenskih pokrajinah. Primorski Slovenci so imeli za sabo že dve desetletji zoperstavljanja in upiranja fašistični raznarodovalni politiki in so v tem okviru razvili tudi najbolj odločne, radikalne oblike upora. KPS je na takšno pot

³¹ Slovenski poročevalec, 8. 9. 1944, št. 25, Bazovica.

³² Partizanski dnevnik, 6. 9. 1944, št. 236, Joža Vilfan: Bazovica - prelomnica v Primorski zgodovini.

³³ ARS I, a. št. 13306, Zapisnik o konferenci delegatov partijskih organizacij iz Ljubljanske pokrajine z dne 28. in 29. maja 1944, str. 32.

³⁴ Mišljen je Ferdo Kravanja.

stopila šele po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo. Pri organiziranju upora na Primorskem pa je v veliki meri ravnala, kot da tam še ničesar ne obstoji. Uporabila je v prvi vrsti svoje kadre, ki so živeli v jugoslovanskem delu Slovenije, res pa je, da so med njimi bili v večini Primorci. Pri vzpostavljanju uporniške mreže v okviru OF se ni poudarjeno naslonila na obstoječe kadre iz organizacije TIGR v smislu njegove javne afirmacije, čeprav se je nanjo dejansko naslonila in jo vsrkala v OF. To pa ji ne bi uspelo, ali vsaj ne v polni meri, če bi tigrovska organizacija razpolagala s tolikšno močjo oziroma kadrovskim potencialom, ki bi bil zmožen povezati obstoječe kadre, organizacije in razpoložene Primorcev v pokrajinskem obsegu pod tigrovskim vodstvom. Toda to bi morala storiti najkasneje takrat, ko so začeli z organizacijsko dejavnostjo komunisti. To se ni zgodilo in komunisti so tigrovske organizacije prehiteli. Kasnejši

poskus tolminskega tigrovca Maksa Rejca v že bistveno drugačnih razmerah leta 1943, da bi kot tigrovec vnesel več pluralnosti v OF, pa je bil z usmrtitvijo Rejca nasilno onemogočen.³⁵

V odločilnem trenutku so tigrovci izgubili tekmo s časom, ker je bila njihova organizacija prizadeta, ker niso takoj dojeli komunističnega načrta, ali pa jih le-ta niti ni vznemirjal, ker jim je bil najvažnejši protifašistični odpor. Tu se je v veliki meri potrdila ocena italijanskih komunistov iz leta 1936 o tigrovcih, ki da so "nedvomno pogumni, saj so to dokazali velikokrat. Mislimo pa, da bi morali pogumu dodati še neko drugo kvaliteto, ki jo mora imeti vsak revolucionarni delavec: politično agilnost in prevejanost".³⁶

Anton Černač, eden vidnejših tigrovcev do leta 1935, ki se je z gibanjem sicer razšel (zaradi domnevne osebne neskromnosti nekaterih emigrantskih voditeljev) in ga je napad na Jugoslavijo ujel v Makedoniji, npr. navaja, da se je vrnil v Slovenijo, kamor je prišel konec maja ali v začetku junija 1941, z namenom, da gre na Primorsko "k stari organizaciji", za kar da je skušal pridobiti tudi tigrovskega tovariša Antona Majnika, vendar neuspešno.³⁷ Čeprav je Černač to izjavo napisal neposredno po vojni že kot član KPS, potrjuje problem pomanjkanja samoiniciative tistih tigrovcev, ki bi bili sposobni dati narodnorevolucionarnemu gibanju na Primorskem ponovno trdnejše organizacijske oblike, ga politično vzbuditi in ga pravočasno vsaj kot enakovreden konstitutiven element OF na Primorskem postaviti ob bok komunistični partiji. Njihovo območje delovanja bi morala biti predvsem Primorska, kjer so imeli prebivalstvo za sabo, kar bi morala partija vsaj nekaj časa tolerirati; če že ne zaradi drugih razlogov bi jo k temu prisiljevala lastna šibkost, saj je še avgusta 1942 KPS na Primorskem imela samo 53 članov na terenu in 11 članov v partizanski vojski ter še nekaj kandidatov!³⁸ Tako pa je prišlo do paradoksalnega položaja, ko so prvi oborožen spopad po okupaciji Jugoslavije vodili prav tigrovci v Ljubljanski pokrajini, ki ga OF enostavno ne "zazna", da se je ena prvih ilegalnih skupin, ki se je razvila v Ribniško partizansko četo, oblikovala okoli tigrovcev Antona Černača in Antona Majnika pod Černačevim vodstvom kot preizkušenim gverilcem, a so četo kmalu prevzeli

³⁵ Alojz Zidar: TIGR v boju za domovino, str. 180-182; PSBL, 13. snopič, str. 184, 185.

³⁶ Milica Kacin-Wohinz: Iz arhiva KPI, str. 117.

³⁷ ARS I, Življenjepis Antona Černača, 14. 12. 1945.

³⁸ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, knjiga 3, dok. 49.

člani partije. Jeseni 1941 se Černač sicer odpravi na Primorsko, kjer preživi zimo zakonspiriran v javorniških gozdovih, spomladi 1942 pa se skupaj z Godničem³⁹ vrne na Dolenjsko, kjer postane kandidat, čez dve leti (marca 1944) pa član KPS; ob tem naj pripomnimo, da je bila tako dolga kandidatna doba neobičajno dolga za takratne razmere. Podobno postane v letu 1943 član KPS Just Godnič.

Delovanje Ervina Dolgana na južnem Primorskem leta 1941 morda najbolj značilno odraža takratne razmere na Primorskem in odnos osrednjega slovenskega političnega vodstva do Primorske. Dolgan je kot primorski rojak in član PK SKOJ za Slovenijo odšel na Primorsko konec junija 1941 po naročilu organizacijskega sekretarja CK KPS Toneta Tomšiča. Analiza njegovega organizacijsko-političnega delovanja pokaže, da se je poleg osebnih znanecv naslonil tako na tamkajšnje komuniste kot tigrovce. Tako je med drugim v Postojni poiskal znanega tigrovca

Viktorja Hajno. Ta mu je pomagal vzpostaviti pomembno zvezo za razpečavanje literature, ki je prihajala iz Ljubljane. V Renčah pri Gorici pa je navezal stike z Bogomilom Vižintinom, tigrovcem, ki pa je prav v tistem času postal član komunistične partije in pri katerem je bila določena stičiščna javka za vodilne kadre, ki jih je CK KPS poslal na Primorsko.⁴⁰ Dolgan je tudi povedel poleti 1941 prvo partizansko skupino, sestavljeno iz Primorcev, na Primorsko, kar kaže na dejstvo, da je bila v rokah vodstva KPS ne samo pobuda v političnem organiziranju Primorcev, temveč tudi v vojaškem pogledu.⁴¹

Zveze pa so iskali tudi sami Primorci. Tako je partijska organizacija v Renčah poleti 1941 zadolžila svoje člane, naj navežejo stike z znanci, ki so živeli v emigraciji v Jugoslaviji, kjer je bilo tudi več prebivalcev Renč, ki pa niso bili komunisti. Nekateri med njimi so bili tigrovci, vendar renška partijska organizacija do takrat ni imela z njimi stikov. Zato je zadolžila renškega tigrovca Bogomila Vižintina, ki ga je imela za "dobrega" tigrovca, ker je že nekaj let "neumorno" iskal povezavo z renškimi komunisti (konec leta 1941 je že postal član KPS), da renško organizacijo poveže z ljubljanskimi emigranti. Le-ti ki so hkrati tudi sami iskali zveze z Renčani, kot se je potem izkazalo. Vižintinu je nato prek njih uspelo celo vzpostaviti zvezo z osrednjim vodstvom KPS in OF v Ljubljani. Takratni sekretar renške partijske celice je zapisal, da so bili emigranti prej "zagrizeni narodnjaki in TIGROVCI". Toda v emigraciji so spoznali, da je "boj za nacionalizem prazna fraza, zato so se tam prelevili in postali dobri komunisti in potom Bogomila Vižintina, ki se je tu prelevil v komunista, iskali veze z organiziranimi komunisti v Renčah".⁴²

Zanimivi so tudi začetni koraki pri ustanavljanju organizacije OF v Renčah. Pomembno vlogo v njenem snovanju je imel prav Bogomil Vižintin, ki je tozadevna navodila že dobil iz Ljubljane. K politično organizacijski dejavnosti je želel pritegniti tudi komuniste, vendar se le-ti prvega sestanka niso udeležili, kar so utemeljevali s tem, "da je OF nacionalistična organizacija in da je to za stare komuniste provokacija in da nimajo nikakih navodil od strani KPI". Vižintin tudi

³⁹ ARS I, Življenjepis Justa Godniča, 1. 7. 1953.

⁴⁰ ARS I, Življenjepis Ervina Dolgana.

⁴¹ Ervin Dougan: Počeci narodnooslobodilačke borbe u Primorju. Ustanak naroda Jugoslavije 1941. Knjiga 1, Beograd 1962.

⁴² Zbirka spominskega gradiva, hrani dr. Milica Kacin-Wohinz; Angel Kodrič: Obširen življenjepis (spomini), str. 21-23.

navaja, da "nekateri tovariši iz vrst italijanskih komunistov niso imeli v mojo osebo 100% zaupanja, ker so me smatrali za jugoslovanskega nacionalista".⁴³

Delovanje tigrovske organizacije vsa leta njenega obstoja, predvsem pa njene obsežne diverzantsko-sabotažne akcije v obdobju po začetku druge svetovne vojne v Evropi in pred napadom na Jugoslavijo⁴⁴ najbolj neposredno potrjuje pripravljenost omenjene organizacije za odporiško gibanje ter vstajo. Zlasti to velja za diverzantsko-sabotažno delovanje, ki ni bilo usmerjeno na ozko izbrane cilje z omejenim učinkom, temveč je bilo v povezavi z britansko obveščevalno službo strateško zasnovano, saj je imelo za cilj uničevanje vitalne vojaške infrastrukture. To dejstvo pa je treba še posebej upoštevati pri ocenjevanju vloge OF s KPS na čelu pri začetnem organiziranju odporiške organizacije, saj v tem prizadevanju ni začela povsem na začetku, oziroma ni bila prva.

Kljub temu da so tigrovci z letom 1941 prenehali delovati v lastnem imenu in se množično vključili v partizansko osvobodilno gibanje, pa je partija ves čas pazljivo spremljala njihovo delovanje.

Poleti 1943 je CK VOS začel organizirati varnostnoobveščevalno službo tudi na Primorskem. Tja je med drugim odšel Edo Brajnik-Štefan, član CK VOS, ki je pri ugotavljanju in ocenjevanju tamkajšnjih razmer posvetil posebno pozornost tudi razkrivanju morebitnega delovanja organizacije TIGR, oziroma TIGOR, kakor jo je - enako kot zasledimo tudi pred vojno - sam imenoval. V zvezi s to organizacijo je poslal voditeljici te komisije, Zdenki Kidričevi, obširnejše poročilo 11. julija 1943.⁴⁵

Omenjeno Brajnikovo poročilo je pomembno zaradi več vidikov. Pisec v njem prizna pomemben delež tigrovske organizacije pri organiziranju osvobodilnega boja v okviru Osvobodilne fronte na Primorskem, še zlasti na posameznih območjih. Posebej izpostavi Baško dolino, o kateri pravi: "Baška dolina je med *naj-aktivnejšimi* (podčrtala avtorica). Tu je bilo tudi eno žarišče slov/enskega/ meščanskega nacionalističnega pokreta. Tu je bil doma Albert Rejc. V tržaškem procesu so bili najmočnejše zastopani kmečki fantje iz te doline." Navedeno Brajnikovo oceno je mogoče imeti za pomembno priznanje tigrovske organizaciji, čeprav nehoteno oziroma v internem krogu, tako glede pomembnega deleža tigrovcev pri organiziranju osvobodilnega gibanja kot s stališča priznanja žrtev, ki so jih imeli tigrovci v dotedanjem protifašističnem boju. A ocena istočasno vsebuje še dva pomembna elementa. Prvič, Brajnik izrecno poudari, da iz te doline izhaja Albert Rejec, katerega je, kakor je znano, OZNA aretirala že pred koncem vojne, medtem ko npr. ne navede imen tistih, ki so bili obsojeni na tržaškem procesu. Drugič, podana je označba tigrovske organizacije kot *meščanskega nacionalističnega gibanja*, takšnim gibanjem pa komunisti niso bili naklonjeni.

Brajniku se je zdelo pomembno, da Kidričevi celo pošlje krajši historiat tigrovske organizacije. V njem pravi, da je po letu 1927 večina iz liberalnega tabora "prešla v organizacijo Tigor (Trst, Istra, Gorica, Reka), ki je s svojim programom pritegnila in ujela v svoje mreže ves revolucionaren odpor liberalnih množic". Nato sledi značilen komunistični pogled na tigrovske organizacije kot nekakšno

⁴³ ARS I, Življenjepis Bogomila Vižintina, 22. 6. 1950.

⁴⁴ Tone Ferenc: Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940, Ljubljana 1977.

⁴⁵ ARS I, fond CK VOS, fasc. 1, poročilo Eda Brajnika Zdenki Kidrič 11. 7. 1943.

dvodelno organizacijo. Le-ta naj bi bila sestavljena iz problematičnega vodstva in zanesljivega članstva oziroma simpatizerjev. Takole pravi: "Vodstvo te organizacije pa je kmalu zajadralo v angleške in francoske vode (Intelligence Service), medtem ko so ostalo maso tvorili iskreni elementi, delavci, kmeti in inteligenca, ki so bili prepričani, da se bore za svoj narod in svobodo. Vodstvo Tigora so tvorili Albert Rejc, dr. Sardoč, dr. Ščuka, dr. Tutta, dr. Sfiligoj, prof. Čermelj, Mermolja, prof. Jelinčič, Tone Rutar, ing. Zelen. Zveza med temi teroristi in Angleži sta bila profesor Rudolf in Čok. Vilfan se je v emigraciji pasiviziral, in ni imel z liberalci, ki so ostali, nobenih tesnejših stikov."

Zatem pravilno ugotavlja, da je bila v trenutku, ko je prišlo do napada nacifašističnih sil na Jugoslavijo, večina vodilnih tigrovcev že aretirana in potem procesirana na drugem tržaškem procesu, nekaj pa jih je emigriralo in pri tem navede Rudolfa in Čoka. Tako ugotovi, da so se "teroristi znašli popolnoma brez vodilnega kadra" in da je bil po kapitulaciji Jugoslavije na svobodi samo še Mermolja, ki je ob

pojavo Mihailovića poskušal v okolici Gorice organizirati Mihajlovičeve oddelke, pri čemer je uspešno pritegnil predvsem mladino. Ko pa so aretirali še Mermoljo, je njegov oddelek razpadel in vsa mladina je prešla v OF. Ravno tako so stopili v OF vsi ostali pristaši TIGR-a.

Trenutno stanje je bilo po njegovi oceni tako: "Nekaj od Tigorjevcev z nami sedaj iskreno sodeluje. Postali so celo člani partije. Nekaj od njih pa je še vedno anglofilsko nastrojenih in z aktivnostjo Angležev rastejo njihove simpatije zanje in s tem njihov oportunistem. Oni tvorijo nekako sredino v OF, ki bi postala nevarna, zlasti če bi se na terenu pojavili voditelji, ki žive v emigraciji, oziroma zaporih in koncentracijah. V be-ga iz nacionalnega tabora jih ni dosti prešlo in ni mogoče imenovati nobenega vidnejšega zastopnika v tem taboru. (..) Nekoliko vrvenja se opaža tudi v Tigorju (morda so celo padalci kaj v zvezi s tem), vendar se ne da še ničesar konkretnega ugotoviti."

Kmalu zatem je Brajnik poročal o bivšem tigrovcu Ludviku Slokarju-Lovrencu, ki je tedaj opravljal funkcijo partijskega sekretarja mesta Gorice in okrožja Gorica-okolica. Ko je skupaj z dr. Jožo Vilfanom z njim vzpostavil stik, naj bi se ta izogibal podati organizacijsko sliko o osvobodilnem gibanju in se nasploh izogibal pogovorom. Vse njegovo obnašanje naj bi bilo "skrajno zafrkljivo", nekatere podatke je od enega dneva do drugega spreminjal, o t.im. beli gardi v Gorici je vedel le toliko, kolikor so pisali partizanski časopisi, sredino v Gorici je zanikoval oziroma sploh ni vedel, da obstaja, o Ivu Juvančiču in Radu Bednaržiku je trdil, da sta le oportunisti, ki ne predstavljata nobene nevarnosti itd. In nadaljuje: "Ko je v razgovoru hvalil dr. Mermoljo in druge vodilne Tigorjevce sem začel pomalem sumiti, če ni Lovrenc precej nespreten vrinjenec v naše vrste. Kasneje smo odkrili, da je imel skrivne stike s sredincem B/ednaržikom/." O vsem tem je Brajnik poročal pokrajinskemu komiteju KPS, Slokar je obdržal le funkcijo mestnega sekretarja, za okrožnega sekretarja pa je bil imenovan Julij Beltram.⁴⁶

⁴⁶ ARS I, fond CK VOS, fasc. 1, poročilo Eda Brajnika Zdenki Kidrič 26. 8. 1943.

V začetku septembra pa je Brajnik poročal, da se je v Trstu začel udeleževati "neki Čok, ki je brat ali bratranec onega v Angliji. Okrog zbira Tigorjevce in druge intelektualce", vendar kaj bolj konkretnega Brajnik ni mogel poročati.⁴⁷

Iz gornjih navedb je mogoče izluščiti predvsem dvoje. Prvič, da je v partiji vladala bojazen, da bi na Primorskem kdo ogrozil njen primat, in drugič ocena o prozahodni oziroma meščanski naravnosti TIGR-a, ki prav tako ni bila sprejemljiva za komuniste.

Tudi iz izvajanj člana pokrajinskega komiteja KPS za Primorsko dr. Jože Vilfana leta 1944 je razvidno, kako močno je bila prisotna ocena o TIGR-u kot teroristični organizaciji, in ocena o organizaciji, kateri naj bi načelovali "protiljudski" voditelji, povezani z zahodnimi imperialističnimi silami, medtem ko naj bi bilo plebejsko članstvo narodno zavedno, njegov cilj pa narodna osvoboditev. V nekrologu ob smrti Ferda Kravanje-Skalarja je dr. Joža Vilfan zapisal, da je Kravanja od leta 1935 živel na Jesenicah, "kjer je prišel v vrste teroristične organizacije, ki je bolj ali manj jasno in dosledno nadaljevala Bazovico", se po napadu na Jugoslavijo takoj pridružil Osvobodilni fronti, postal partizan in potem odšel na politično delo na Primorsko. Njegovo politično pot je označil kot "naravno", kajti: "Pripadal je tistim

plebejcem v teroristični organizaciji, katerih predstavnik je bil v tržaškem procesu na smrt obsojeni Simon Kos. Bili so to ljudje, ki so iskreno ljubili svoj narod, ki so globoko čutili, da je treba za narod tudi umreti, ki so šli s tem spoznanjem na delo. Čisto drugače kot pa voditelji te organizacije, ki so bili temeljito zapleteni v razne imperialistične mreže in ki so pustili fante umirati za tuje račune, so oni z vsem srcem pozdravili Osvobodilno Fronto, ki jih je povezala z množicami in jim pokazala jasen ljudski cilj."⁴⁸

Zaključiti moremo, da je pri ocenjevanju razmerij med slovenskimi komunisti in tigrovci v času druge svetovne vojne, ki se je po vojni zaradi presojanja skozi monopolno ter razredno logiko KPS izteklo v izrazito omalovaževanje, enostransko ocenjevanje in stigmatizacijo tigrovske organizacije, treba izhajati tako iz geneze njunih medsebojnih odnosov kakor iz realnih okvirov, v kakršnih so se ti odnosi v posameznih zgodovinskih obdobjih dogajali, pa tudi iz heterogenih silnic v sami tigrovske organizaciji. Celoten splet okoliščin je prispeval k temu, da se je tigrovska organizacija z nastopom OF v veliki meri razkrojila sama od sebe in da jo je Osvobodilni fronti pod vodstvom KPS uspelo vsrkati vase. Ob tem pa je med Primorci ves čas vojne obstajal živ spomin nanjo, ki se je pa pri vodilnih partijcih prepletal z bojznijo pred njeno obnovo ali poudarjanjem njenega protifašističnega značaja in pomena v predvojnem obdobju. Tigrovci so bili izraziti slovenski narodnjaki, ki so se med drugo svetovno vojno množično vključili v OF in partizanske enote, deloma pa tudi v KPS in s tem vidno prispevali k snovanju in širjenju revolucijskega osvobodilnega boja. V svojem opredeljevanju odnosa do komunistov so tigrovci izhajali iz prepričanja in predvsem lastnega izkustva, da Slovence v prvi vrsti ogroža fašizem. Za uničenje le-tega so se bili pripravljani

⁴⁷ ARS I, fond CK VOS, fasc. 1, poročilo Eda Brajnika Zdenki Kidrič 8. 9. 1943.

⁴⁸ Partizanski dnevnik, 22. 10. 1944, št. 279, Joža Vilfan: Ferdo Kravanja-Skalar.

Tudi okoliščine Kravanjeve smrti niso povsem jasne. Glej Alojz Zidar: TIGR v boju za domovino, str. 182-189.

povezati s komerkoli, tudi komunisti. Komunisti pa so, kljub temu, da so tigrovce brez posebnih zadržkov vključevali v OF in KPS, v osnovi bili do njih nezaupljivi.

Vida Deželak-Barič

THE ATTITUDE OF THE SLOVENIAN COMMUNISTS TOWARDS THE REVOLUTIONARY ORGANIZATION 'TIGR' DURING THE SECOND WORLD WAR

S u m m a r y

The German attack on Yugoslavia, in April 1941, and the uprising of the Slovenes that followed the occupation, found the underground revolutionary organization of the Slovenes and Croats from Primorska, called TIGR (Trieste, Istria, Gorizia, Reka), in a most fragile state. As a result of the extensive arrests of its members in 1940, the first active anti-Fascist organization in Europe was severely weakened and without leadership. It was unable to continue its activity with an intensity that would match that of the Slovenian National Liberation Front (LF) which, in Summer 1941, began to organize the uprising under the leadership of the Communist Party of Slovenia (CPS).

In the framework of an all-national LF, the CPS took both a political and military initiative in the organization of the uprising. As a rule, the Party was sending to Primorska those of its activists who, as well as being Communists, were native to the area. In the setting up of the resistance network, these activists in many places relied on the still existing TIGR organization, which thus became a significant platform for the LF. The TIGR members who were professed patriots massively joined the LF as individuals. There, they gradually lost their sense of belonging to their former organization.

Although the CPS unreservedly welcomed the TIGR members to the LF and among its party membership where they were even given prominent posts, it did not give the organization any credit for its anti-Fascist resistance before the war. Instead, the Party attempted to present any pre-war anti-Fascist activities as a spontaneous resistance of the inhabitants of Primorska, while diminishing the role of the TIGR organization as much as possible.

The reservations of the Slovenian Communists towards the TIGR members had its roots in the pre-war period. What the Communists found particularly disturbing was the cooperation of the TIGR leadership with the Yugoslav authorities and the English intelligence service. For this the TIGR was described in pejorative terms as a bourgeois, nationalist and terrorist organization. It has been concluded that the Communists refused to accept the TIGR as a special group in the LF mainly because of their negative attitude towards the TIGR leadership and the emigrant leaders in Yugoslavia, but also for reasons of political prestige. Similarly, they refused to give a forefront status to another numerous group of Slovene emigrants from Primorska, unlike, for example, to a group of the refugees from Styria.

The difficult internal situation of the TIGR at the beginning of the war thus allowed the CPS to 'absorb' most of the TIGR membership into a unified LF, while taking care to prevent any future consolidation or re-grouping of that organization.